

VOORWOORD

DIT IS GEEN TIJDPERK VAN VERANDERING. DIT IS EEN VERANDERING VAN TIJDPERK!

7

Ik zat onlangs in de trein tegenover een echtpaar van zekere leeftijd. Ze lazen samen een krant. Een Volkskrant om precies te zijn. Omdat het lieve tafereel me ontroerde, werd mijn aandacht erdoor gegrepen en hoorde ik hun gesprek. De man zei: ‘Wat een onrustige tijd is het toch.’ En terwijl hij dit zei, wees zijn vinger naar een krantenartikel en een foto. Vanaf mijn plekje kon ik zien dat het over de Gen Z-opstanden in Nepal en Marokko ging. De vrouw antwoordde: ‘Nou inderdaad, het doet me denken aan onze studententijd in de jaren zestig. Toen wilden we ook alles veranderen en gingen we de straat op om onszelf te laten horen.’

Uit beleefdheid heb ik me niet in hun gesprek gemengd, maar de perceptie van deze oudjes klopt niet helemaal. Ja, het is inderdaad een roerige tijd waarin van alles gebeurt, maar de vergelijking met de jaren zestig uit de vorige eeuw gaat mank. Het is namelijk nog veel roeriger dan toen. Als we een vergelijking willen maken met een eerdere periode, dan moeten we helemaal terug naar de tijd van de Verlichting; naar de achttiende eeuw dus.

We begeven ons in wat een liminale periode wordt genoemd; een overgangstijd tussen twee samenlevingsparadigma's. Een liminale periode wordt gekenmerkt door existentiële onzekerheid en ondui-

delijkheid. Het oude, vertrouwde verhaal waarop een samenleving is gebaseerd biedt geen toekomstperspectief meer, maar er is nog geen nieuw wereldbeeld waarmee we ons kunnen of willen identificeren. Er is daarom sprake van – tegelijkertijd – een identiteitssterfte en een identiteitsgeboorte. Een ingewikkelde combinatie.

8

De Verlichting was de vorige en/of laatste liminale periode. De vanzelfsprekendheid en stevigheid van het toen geldende klassieke paradigma liep dood. De Verlichtingsdenkers kwamen met een radicaal ander verhaal op de proppen, waarin liberalisme, rationele en reductionistische wetenschap, industriële economie en kapitalisme hun intrede deden. Het moge duidelijk zijn dat dit verhaal op geen enkele wijze te rijmen viel met het middeleeuwse verhaal waarin feodalisme, agrarische economie, de kerk en adel centraal stonden. Het was een periode van ontologische crisis, chaos en conflict.

We zitten nu wederom in zo'n periode van fundamentele verhaalverandering. Noem het een nieuwe Verlichting. De geschiedenis leert immers dat het Verlichtingsverhaal de opmaat is geweest voor het modernistische paradigma dat de afgelopen eeuwen de norm is geweest. De Verlichting vormde het fundament voor het modernisme. Dit is geen tijdperk van verandering, maar een verandering van tijdperk. Het tijdperk van het modernisme maakt plaats voor een nieuw verhaal waarvan de contouren zich steeds nadrukkelijker beginnen te manifesteren.

In dit boek fungeert Frits Verhoef als stervensbegeleider en als geboortebegeleider. Frits laat op overtuigende en onderbouwde wijze zien waarom het bestaande systeem niet langer in staat is om de problemen die het zelf veroorzaakt nog op te lossen, en hij verbeeldt een hoopvol toekomstperspectief. Het is overduidelijk: over en uit voor dit systeem. Onze samenleving gaat ten onder aan een door onszelf

gecreëerde degeneratie en destructie. Maar er is een reëel alternatief. De toekomst dient zich al aan als een vaag licht dat aan het einde van de donkere transitietunnel schijnt. In de maatschappelijke onderstroom dient het nieuwe, regeneratieve en constructieve denken en doen zich al aan. Als we voorbij de modernistische en materialistische welvaartswaan van de dag durven kijken en ons richten op het versterken van de disruptieve ideeën en initiatieven, kunnen we onszelf opnieuw leren uitvinden en inzetten op *welzijn*.

9

Kees Klomp, Douwen

INLEIDING

ONVOLDOENDE

10

De wereld redden in 22 stappen

- zonnepanelen installeren
- groene stroom kopen
- vegetarisch eten
- elektrisch rijden
- weinig vliegen
- niet meer vliegen
- zeep zonder plastic verpakking kopen
- wasmiddel zonder plastic verpakking gebruiken
- nachttrein nemen
- korte kassabon vragen
- bamboe-tandenborstel gebruiken
- biologisch katoen kopen
- boodschappentas van gerecycled textiel vragen bij de kassa
- tweedehands kleren dragen
- spijkerbroek met statiegeld dragen
- geen plastic flessen gebruiken
- Vinted installeren op je telefoon
- Marktplaats gebruiken
- warmtepomp nemen
- geen terrasverwarming voor je biertje in december
- seizoensgroenten eten
- geen auto bezitten

Natuurlijk, het helpt als we allemaal tien dingen uit deze lijst doen. Maar met de wereld redden heeft het helaas niets te maken. Een toekomst gebaseerd op bovenstaande lijst is geen toekomst. Augustinus zei in een van zijn preken: ‘Laten we liever goed leven, dan worden de tijden vanzelf goed.’ Maar om echt ‘goed te leven’, onze aarde leefbaar te houden en als soort te overleven, is een diepe transitie nodig. We hebben andere verhalen nodig, *verhalen voorbij de toekomst*.

11

Waarom stoppen met fossiele energie niet voldoende is

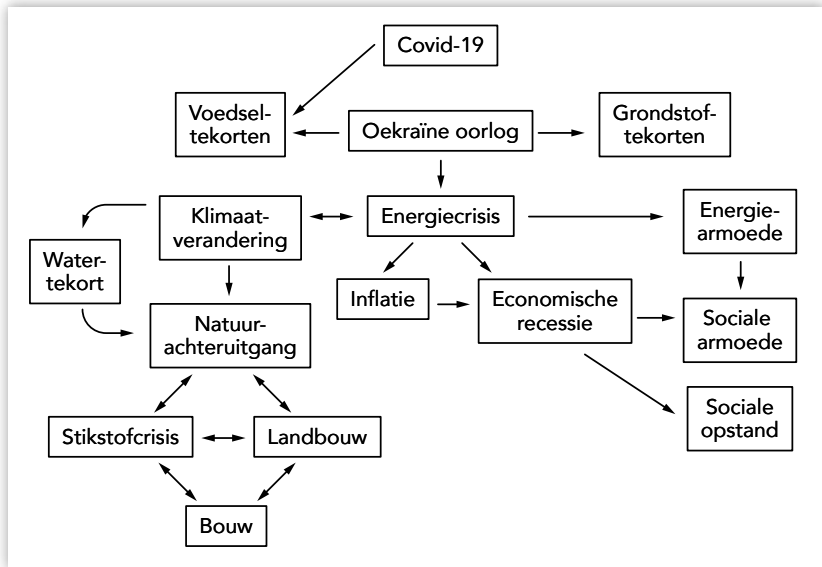
Ik heb lang gedacht dat het vanzelf goed zou komen. Als we maar hard genoeg werkten, als we elke dag maar voldoende zonnepanelen zouden plaatsen, als we de Noordzee vol zouden zetten met windmolens, als de prijs van duurzame energie maar voldoende zou dalen en als we maar een klein beetje mazzel zouden hebben met een nieuwe technologische doorbraak.

Elke dag ontvangt de aarde immers voldoende energie om ons een jaar lang vooruit te helpen. Dus: oogsten die zon en wind en over tot de orde van de dag.

Ik heb dus lang gedacht dat het klimaatprobleem het grootste probleem is waar we als mensheid mee te maken hebben. En dat ons fossiele energieverbruik het grootste CO₂-uitstootprobleem was. Helaas is dat niet waar.

De ineens stortende biodiversiteit, de stikstofcrisis, de grondstoffen-crisis, de energiecrisis, de watercrisis: alles heeft met alles te maken. Het feit dat we met meerdere – gerelateerde – crises te maken hebben, betekent ook dat de energietransitie, de transitie waar ik inmiddels twintig jaar aan werk, niet de (enige) oplossing is voor het klimaatprobleem.

Met dat inzicht zakte de moed me in de schoenen. Als we al zoveel moeite hebben als mens om iets wat we al heel lang weten te verande-

Figuur 1. Samenhang van de verschillende crises (bron: Jan Rotmans)

ren, hoe gaan we er dan in godsnaam voor zorgen dat we al die andere crises het hoofd bieden?

Zoals ik al in mijn vorige boek *Lef en moed* benoemde, weten we al vijftig jaar dat het klimaat verandert. De Club van Rome waarschuwde ervoor, Shell maakte in de jaren tachtig een film over klimaatverandering¹, het Kyoto-protocol dateert van midden jaren negentig, Al Gore won in 2006 een Oscar voor *An Inconvenient Truth*, en jeetje, wat is die waarheid bijna twintig jaar later nog steeds ongemakkelijk. Want alle inspanningen ten spijt, de CO₂-uitstoot stijgt nog steeds. Ieder jaar weer. Als dit al zoveel moeite kost, zoveel politieke en sociale onrust geeft, hoe gaan we dan het totale complex aan crises het hoofd bieden?

Russische roulette

Jarenlang dacht ik dat een nieuwe Elon Musk worden het hoogst haalbare was. In je eentje de hele vervuilende auto-industrie ‘om’ krijgen is een prestatie van formaat. Ik vond het indrukwekkend. Inspirerend zelfs. Los van de persoon Elon Musk is ook dat model echter niet houdbaar: als we ons autobezit laten groeien zoals we dat al decennia gewend zijn en de benzine vervangen door elektriciteit, dan komen we er nog niet. Als we blijven vliegen en hopen op een wonder dat we binnen tien jaar CO₂-neutraal kunnen vliegen, dan is dat geen plan – dat is de moderne definitie van Russische roulette. Kortom: de tijd is voorbij dat we met wat gebruik van techniek en nauwelijks aanpassingen in ons gedrag, binnen ons systeem de koers konden verleggen.

13

We moeten met een schone lei beginnen. De harde schijf wissen en ruimte vrijmaken voor nieuwe overtuigingen. Maar ook: een goede back-up maken, want we moeten behouden wat goed is.

We hebben nieuwe verhalen nodig. Maar op zoek gaan naar nieuwe verhalen is ongelofelijk moeilijk. Elke verandering leidt tot verzet, dat weet iedereen die in een organisatie werkt, en dat weet ook elke politicus. Hoe meer we worden bedreigd in ons bestaan, hoe groter het verzet, lijkt het wel.

Tijd voor een nieuw verhaal

Een paar jaar geleden kwam een model van de Amerikaanse filosoof Charles Eisenstein² op mijn pad. Een model om te denken in symptomen, systemen en verhalen.

‘Symptoms rest on top of systems, systems rest on top of stories.’

Onze economie bijvoorbeeld, is ook een verhaal. Toen ik het boek *Sapiens* van hoogleraar geschiedenis Yuval Noah Harari las, viel me een passage over Peugeot op. We geloven in het merk Peugeot, in het bedrijf Peugeot en in de aandelen waarmee je eigenaar bent van een stukje Peugeot. Dat verhaal staat helemaal los van de fysieke Peugeot, waarin je kunt zitten en waarmee je kunt rijden. Harari gebruikt het voorbeeld om het verschil te illustreren tussen mens en dier. De mens is het enige wezen op aarde dat in staat is om verhalen te verzinnen en onszelf met andere mensen via dat verhaal te verbinden. Maar als we die verhalen verzinnen, zijn we ook in staat om ze te veranderen. Activist Charles Eisenstein stelt dat als we willen transformeren als mens en als maatschappij, we naar de verhalen moeten kijken, niet alleen naar de symptomen en de onderliggende systemen. Alleen door de onderliggende verhalen te herschrijven kunnen we de bovenliggende systemen echt veranderen.

We nemen als mens symptomen waar (de fossiele industrie in Nederland krijgt jaarlijks 40 miljard subsidie!), maar die zijn altijd gebaseerd op systemen (zo werkt ons belastingsysteem nu eenmaal!). En die systemen zijn op hun beurt weer gestoeld op de bronverhalen van waaruit we ons leven bekijken en benaderen.

Deze bronverhalen zijn geen natuurverschijnselen, maar worden door mensen verzonden en in stand gehouden. Het verhaal dat bepaalde bedrijven of landen zich fossiele bronnen mogen toe-eigenen, en dat de winst niet aan de gemeenschap, maar aan een beperkt aantal mensen toebedeeld mag worden, is geen natuurwet. Het is een verhaal. Een door mensen verzonden en in stand gehouden verhaal.

Een heel nieuw verhaal over de opbouw van onze samenleving is niet iets wat je op zomaar een vrijdagmiddag, met een wit vel papier voor je, even verzint, op internet zet en daarmee afrondt. Een nieuw verhaal is hard werken, met mensen die openstaan voor andere stukjes van een nieuw verhaal, mee willen denken om het verhaal completer te maken en mee willen helpen om het verhaal door te vertellen.

Ik gebruik in dit boek veelvuldig de term verhaal, de letterlijke vertaling van stories uit het symptoms – systems – stories-model van Eisenstein. Je kunt het ook lezen als een paradigma of een set overtuigingen. Of wereldbeelden of narratieven. Door te kiezen voor de term verhaal wil ik benadrukken dat we deze onder onze systemen liggende laag kunnen veranderen. De onderliggende aannames zijn geen natuurwetten. We hebben deze aannames als mensen zelf geconstrueerd.

Als voorbeeld: de klimaatcrisis heb ik proberen op te lossen door de fossiele bronnen te vervangen door duurzame energie. Ik realiseerde me lange tijd niet dat daarmee de onderliggende paradigma's in stand bleven. Paradigma's zoals de noodzaak tot oneindige groei of de beschikbaarheid van een oneindige hoeveelheid grondstoffen. Of het verhaal van een heilig geloof in techniek. Die verhalen verander je niet zomaar. En dat is precies mijn angst: de klimaatcrisis vraagt om snel handelen: we moeten het gebruik van fossiele brandstoffen drastisch verminderen en op hele korte termijn de energievoorziening verduurzamen. Ik ben bang dat we alleen het energiesysteem gaan aanpassen, maar onszelf niet de tijd gunnen om onder dat systeem een nieuw verhaal te construeren. Als we dat doen, zitten we over een aantal jaar opgescheept met veel zonnepanelen die niet herbruikbaar zijn. Mensen leven dan nog steeds onder de armoedegrens, omdat de winst nog altijd naar de aandeelhouders gaat. En de rooftocht naar de benodigde grondstoffen wordt waarschijnlijk steeds agressiever.

De nieuwe verhalen moeten voorbijgaan aan de mythe van eeuwige groei.

- Voorbij de mythe van groene groei.
- Voorbij het doorgeslagen aandeelhouderskapitalisme.
- Voorbij het geloof dat technologie elk probleem zal oplossen.

- Voorbij het idee dat individuele vrijheid belangrijker is dan collectieve schade.
- Voorbij het comfort van niet hoeven kiezen.

We moeten stoppen met het plakken van pleisters. Want de systemen die ons deze crises hebben gebracht kunnen we niet veranderen zonder de onderliggende verhalen te herschrijven.

De opzet van dit boek

Verhalen verzinnen, vertellen, aanpassen, schrappen, doorgeven: precies dat is wat ons onderscheidt van ieder ander levend wezen op aarde. De verhalen zijn dus de diepgewortelde overtuigingen waarop we onze levens gebaseerd hebben. In dit boek neem ik zeven van deze verhalen onder de loep. Verhalen waarvan ik denk dat we ze moeten herschrijven om ervoor te zorgen dat we als mensheid een toekomst hebben op onze planeet.

De keuze van deze zeven verhalen is persoonlijk. Iemand anders had misschien zeven heel andere verhalen gekozen. Het gaat mij dus niet specifiek om deze verhalen. Het gaat me om drie inzichten:

Allereerst zou ik het fantastisch vinden als de lezers van dit boek zich realiseren dat de systemen waarop we onze levens hebben gebouwd, gebaseerd zijn op verhalen die we zelf hebben verzonnen. Het zijn maar verhalen. Ik hoop dat een deel van de lezers op zoek gaat naar andere verhalen die ook opnieuw geconstrueerd moeten worden.

Ten tweede hoop ik dat lezers beseffen dat het veranderen van de paradigma's geen keuze is. Een groot deel van de grenzen die de biofysische wereld nu eenmaal heeft, zijn al overschreden. We moeten leren accepteren dat deze grenzen niet oneindig op te rekken zijn.

Ten derde is het belangrijk in te zien dat wat we de afgelopen eeuwen geleerd hebben – namelijk: dat problemen oplossingen hebben

– hier niet gaat werken. Als we zo blijven denken, blijven we, in het model van Eisenstein, onze systemen bouwen op dezelfde set van aannames, van dezelfde verhalen. We staan niet voor een probleem, of een set van problemen, maar voor een predicament: een situatie zonder nette uitgang. Een situatie waar we doorheen moeten navigeren. Een probleem kan worden opgelost. Een predicament vraagt iets anders: het vraagt om navigatie.

Dat betekent ook dat dit boek geen universeel antwoord geeft. Wat dit boek biedt, is het inzicht dát de verhalen moeten veranderen. Voor sommige verhalen komen al nieuwe in de plaats. Andere verhalen zijn zo groot, dat we nog geen idee hebben waar te beginnen. Is het herschrijven van deze zeven verhalen dus voldoende? Nee, zeker niet. Verhalen verzinnen, vertellen, aanpassen, schrappen en doorgeven doe je samen. Alleen een verhaal dat bij een grote groep mensen resoneert, heeft de potentie om een systeem te dragen. Verhalen herschrijf je samen.

Ik hoop dat je je, na het lezen van dit boek, afvraagt op basis van welke verhalen jij de wereld bekijkt. En welke verhalen jij wilt doorgeven aan de volgende generaties. Welke verhalen zijn toekomstbestendig? En van welke verhalen moeten we afscheid nemen?

En als er een verschil is tussen hoe je de wereld nu ziet en hoe je haar wilt achterlaten, hoop ik dat je mee wilt denken aan het herschrijven van die verhalen.

De zeven verhalen

De mens is de heerser over de aarde en de natuur.

Het huidige verhaal plaatst de mens boven de natuur en geeft hem het recht haar te exploiteren. Een nieuw verhaal zou de mens weer als onderdeel van het levende systeem van de aarde moeten zien en vraagt van ons dat we binnen de grenzen van dat systeem leren leven.

Techniek gaat ons redden.

Het huidige verhaal gelooft dat dezelfde technologie die onze crises heeft veroorzaakt, ze ook zal oplossen, en dat we onze levensstijl dus niet hoeven aan te passen. Een nieuw verhaal zal moeten erkennen dat we op een eindige planeet leven en ziet technologie als gereedschap, niet als een hoopvolle mogelijkheid om de grenzen van de aarde op te rekken.

Alleen met optimisme komen we vooruit.

Het huidige verhaal vraagt ons het hoofd omhoog te houden en de ernst van de situatie niet te laten bezinken. Er rust een taboe op pessimisme, omdat pessimisme zou verlammen. Het nieuwe verhaal moet om een eerlijk besef van de werkelijkheid vragen: niet als bron van wanhoop, maar als de enige stevige bodem waarop echte verandering kan worden gebouwd.

De aandeelhouder beslist.

Het huidige verhaal geeft aandeelhouders het alleenrecht op zeggenschap over bedrijven, met kortetermijnwinst als kompas. Een nieuw verhaal kan de verantwoordelijkheid over ondernemingen in een bredere context verankeren. Zeggenschap voor werknemers, de samenleving en de planeet. Dat vraagt om eigenaarschap dat de miserie dient, niet uitsluitend de portemonnee.

Energie is oneindig.

Het huidige verhaal behandelt energie als een onuitputtelijke hulpbron die altijd en overal beschikbaar is, en bouwt daar onze economische groei op. Een nieuw verhaal zal uit moeten gaan van een beperkte hoeveelheid beschikbare energie om daar een samenleving op te bouwen die binnen haar grenzen leeft.

Ieder voor zich.

Het huidige verhaal ziet individuele vrijheid als de hoogste waarde – niemand mag ons beperken, niet de overheid, niet de buurman, niet de natuur. Een nieuw verhaal erkent dat mensen geen losse individuen zijn maar onderdeel van een collectief systeem, en dat echte vrijheid niet bestaat ten koste van anderen.

19

Oneindige groei.

En tot slot: de mythe van oneindige groei. Het huidige verhaal stelt dat de economie altijd moet groeien, en dat ‘groene groei’ de schade die deze groei heeft veroorzaakt zal repareren. Economie moet niet worden gebaseerd op méér, maar op beter: regeneratief, rechtvaardig, en ingericht op de grenzen van één planeet.

De opdracht

Dit boek gaat niet over doen. Niet over welke elektrische auto het beste is of over hoeveel zonnepanelen je moet hebben. Dit boek biedt geen kant-en-klare oplossingen voor de vele crises die ons treffen. Ik weet dat velen op zoek zijn naar kant-en-klare oplossingen. Het is een van de meest gestelde vragen die ik op verjaardagsfeestjes krijg: ‘Jij bent toch van de duurzaamheid?’, bijna altijd gevolgd door ‘Wat moet ik doen om duurzaam te zijn?’

Ik heb tegenwoordig maar één antwoord: als we echt een plek op deze aarde willen verdienen, dan moeten we al onze overtuigingen, aannames, paradigma’s, en narratieven – onze verhalen – opzij durven te zetten en op zoek gaan naar nieuwe. En we moeten daarbij leren leven met het niet-weten, want juist daar begint het nieuwe verhaal.

Dit boek is geen uitnodiging. Het is een opdracht. Een opdracht tot het herschrijven van verhalen.

Het is een beetje zoals in *De brief voor de koning* van Tonke Dragt. Tiuri had geen keuze om zijn opdracht wel of niet te accepteren. Hij moest de opdracht hoe dan ook volbrengen. Linksom of rechtsom. Hij kon de brief niet weigeren; hij moest hem overbrengen, door angst, twijfel en verleiding heen. Het herschrijven van onze verhalen is ook geen keuze, maar een plicht. De aarde laat ons weinig keuze. De opdracht is duidelijk, linksom of rechtsom. Ze vraagt dat we handelen.

De systemen die we hebben gebouwd op de oude verhalen zijn aan het instorten. De chaos die daardoor ontstaat, geeft ons de ruimte om nieuwe verhalen te construeren waarop we nieuwe systemen kunnen bouwen. Niemand gaat die verhalen voor ons verzinnen. Dat moeten we zelf doen. Augustinus had gelijk:

‘Het zijn slechte verhalen! Het zijn moeilijke verhalen! Dat zeggen de mensen tenminste. Laten we liever goed leven, dan worden de verhalen vanzelf goed. Wij zijn de verhalen. Zoals wij zijn, zo zijn de verhalen.’

HOOFDSTUK 1

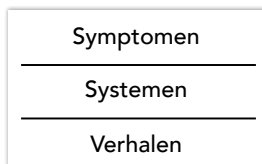
NIEUWE VERHALEN

21

De klimaatverandering is niet het enige probleem dat we moeten aanpakken. Want naast een teveel aan CO₂ is er ook een tekort aan grondstoffen, een tekort aan zoet water, een teveel aan stikstof, een schrikbarende afname aan biodiversiteit en ga zo maar door. Al deze crises hebben in meer of mindere mate met elkaar te maken. En al zouden we erin slagen de CO₂-concentratie weer terug te brengen naar pre-industriële concentraties, dan blijven de andere crises bestaan. We zullen ze in samenhang moeten bekijken.

Het model van Charles Eisenstein

Ik noemde in het voorwoord al het model van Charles Eisenstein. Hij gebruikt dat model om de huidige crises in de wereld te analyseren en een pad naar transformatie te schetsen. Het model was voor mij een openbaring in de categorie van Johan Cruijff: je gaat het pas zien als je het doorhebt. Met de toevoeging: als je het eenmaal doorhebt, kun je het niet meer niet-zien. Het model bestaat uit drie elementen: Symptomen, Systemen en Verhalen (Stories).

Figuur 2. Het model van Charles Eisenstein – ‘Symptoms rest on top of Systems, Systems rest on top of Stories.’

De symptomen zijn de zichtbare problemen die we in de wereld om ons heen zien, zoals klimaatverandering, economische ongelijkheid, grondstoffenschaarste enzovoort. Vaak richten we ons alleen op het bestrijden van deze symptomen zonder de diepere oorzaken aan te pakken.

De systemen zijn de onderliggende structuren die de symptomen veroorzaken. Voorbeelden zijn het kapitalistische groeisysteem of het extreme individualisme.

Het heeft geen zin om alleen de symptomen aan te pakken als we in hetzelfde systeem blijven steken. De vervuiling van de oceanen door plastic is een symptoom, gebaseerd op een systeem van een wegwerpeconomie die groei belangrijker vindt dan het voorkomen van vervuiling. Neem bijvoorbeeld de Ocean Cleanup, de organisatie die in 2013 is opgericht door Boyan Slat, een student uit Delft. Het doel is fantastisch: plastic uit de oceanen vissen en hergebruiken. Zolang het bestaande systeem echter goedkoop plastic blijft maken, is het ook een beetje dweilen met de kraan open. En om het kapitalistische systeem, dat nieuw plastic hoger waardeert dan herbruikt plastic (want goedkoper) te veranderen, moeten we onderliggende paradigma's bevragen. Bijvoorbeeld het paradigma dat we als mensen het recht hebben om de aarde te exploiteren.

En dat verhaal kunnen we veranderen. Want juist het construeren en vertellen van verhalen is de kern van ons mens-zijn. Al sinds ons prille begin hier op aarde zijn we verhalen aan het vertellen. Over de koning die met zijn door God gegeven macht andere mensen mag overheersen, over hoe een huwelijk werkt, over waarom slaven houden (niet) gerechtvaardigd is, over onze plek in de natuur, over een man die over het water kon lopen, over een Vader des Vaderlands, over eeuwige groei, over het aanbidden van mannen die achter een bal aanlopen, over de kracht van gemeenschap, over de zoektocht naar geluk, en over de betekenis van liefde.

Deze verhalen vormen de basis van onze cultuur en beïnvloeden hoe we de wereld om ons heen begrijpen. Het is door het vertellen van verhalen dat we verbinding maken met anderen, dat we onze waarden en normen overdragen en dat we betekenis geven aan ons bestaan.

Het aanpakken van symptomen zonder het onderliggende systeem te veranderen, heeft geen zin. En zo is het ook zinloos om een systeem te veranderen als we de onderliggende verhalen niet veranderen. Hoe dat werkt, wordt duidelijk als we twee voorbeelden bekijken waarin we symptomen bestrijden binnen hetzelfde verhaal.

23

Energie

De voorraad fossiele energie is eindig. En toch gebruiken we steeds meer. Dat komt omdat ons economische systeem gebouwd is op een verhaal dat we eeuwig moeten (en kunnen) groeien. We zijn met de energietransitie bezig om een mogelijk einde van het fossiele tijdperk in het huidige systeem (in de terminologie van Eisenstein) op te lossen. Ons huidige systeem is echter niet alleen gebouwd op een verhaal van oneindige groei, maar bijvoorbeeld ook op een ongebreideld vertrouwen in technologie. Dus toen rond 2008 de olieproductie van Amerika al bijna veertig jaar aan het afnemen was en de prijs van olie begon te stijgen, zijn we op zoek gegaan naar nieuwe boortechnieken (fracken) om olie te winnen, die eerder niet gewonnen kon worden. We gebruiken technologie om het probleem van steeds minder eenvoudig beschikbare olie 'op te lossen'. En in het systeem dat gebaseerd is op vertrouwen in technologie denken we dus niet eens na over de vraag hoe de samenleving eruit zou zien zonder goedkope fossiele brandstoffen. Want als de olie niet meer goedkoop gewonnen kan worden, dan wordt er vast wel een nieuwe technologie verzonden, toch?

Een nieuw verhaal kunnen we pas verzinnen als we inzien dat we totaal afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen, inzien dat proble-

men ontstaan lang voordat de fossiele bronnen op zijn en inzien dat er hoe dan ook een einde komt aan de aanwezige fossiele brandstoffen.

Vrijheid

24 Een ander verhaal is dat van individuele vrijheid. We zijn gaan geloven dat vrijheid betekent dat niemand ons mag beperken – niet de overheid, niet de buurman, niet de natuur. Dat ieder mens het recht heeft op zijn eigen keuzes, zijn eigen uitstoot, zijn eigen geluk – desnoods ten koste van de buurman en de natuur. Maar dat verhaal van onbegrensde vrijheid heeft ons opgezet tegen elkaar: de vrijheid van de één is vaak het verlies van de ander.

Ware vrijheid gaat niet over het ontbreken van grenzen, maar over het kunnen bijdragen aan iets wat groter is dan jezelf. We zijn geen losse individuen, maar onderdeel van een veel groter geheel.

Deze twee voorbeelden laten zien hoe diep onze overtuigingen verweven zijn met de systemen die we hebben gebouwd. Zolang we vasthouden aan de oude verhalen, blijven we binnen hetzelfde kader handelen. Pas als we de verhalen zelf durven te herschrijven, kan er werkelijk iets nieuws ontstaan.

Hieronder werk ik het model van Eisenstein verder uit, aan de hand van het voorbeeld van CO₂-compensatie.

De mythe van CO₂-compensatie: een illustratie van het model van Eisenstein

Zoals ik eerder schreef, vragen mensen mij regelmatig: ‘Wat is een goede manier om mijn uitstoot te compenseren als ik ga vliegen?’ ‘Beter om helemaal niet te vliegen’, mompel ik dan, geen zin om weer met het vingertje te wijzen.

Het compenseren van CO₂-rechten is tegenwoordig een hele busi-

ness geworden. Bedrijven met aandeelhouders, financiële targets en gelikte marketing doen je geloven dat er geen probleem is door te compenseren, en je kunt blijven vliegen en consumeren.

Ik verwijs mensen vaak naar Trees for All, een ANBI-stichting waar de doelstelling in ieder geval niet wordt gekaapt door aandeelhouders. En natuurlijk is het planten van bomen om meerdere redenen goed: het draagt bij aan grotere biodiversiteit en dempt grote droogte of overvloedige regenval.

25

Er zijn verschillende vormen van CO₂-compensatie, waarvan de meest bekende het planten van bomen is, en dat het liefst ver van ons vandaan (in warmere gebieden groeien bomen natuurlijk sneller en is de grond goedkoper, zodat je minder hoeft te investeren voor dezelfde compensatie). Natuurlijk, er is niets tegen meer bos. Sterker, ontbossing is een grote versterker van de klimaatcrisis. Hoe meer bos, hoe meer biodiversiteit, hoe minder erosie etc. Maar door de bosaanplant te koppelen aan CO₂-compensatie, ontslaan we onszelf van de verplichting om minder energie te gebruiken. Het is de moderne variant van de katholieke aflaat uit de middeleeuwen: door geld te betalen aan de Kerk, kon je een enkele reis naar de hel voorkomen. Het niet begaan van de zonde is vanzelfsprekend een beter idee. Een aflaat is geen vrijbrief om toch die moord te plegen en een boom planten is geen vrijbrief om toch dat stedentripje te boeken.

Allereerst hebben bomen een lange tijd nodig om te groeien en daadwerkelijk CO₂ op te nemen. Zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien, hebben we die tijd helemaal niet. De claim dat we nu CO₂-neutraal vliegen door de CO₂ op een manier te compenseren die pas over een decennium echt CO₂ uit de lucht haalt, is vals. Toch doen veel bedrijven precies dat. Ze zeggen: 'Wij zijn CO₂-neutraal omdat we onze uitstoot compenseren.'

Je kunt een Bentley kopen in de wetenschap dat die CO₂-neutraal geproduceerd is. Dat leidt natuurlijk af van de vraag die we ons eigenlijk moeten stellen: is het maken en rijden van een kolossale auto – ook al rijdt die in de toekomst elektrisch – überhaupt duurzaam? Een vraag waar we allemaal het antwoord op weten, maar die we niet hoeven te beantwoorden omdat er CO₂-compensatie is. We hebben een ‘license to pollute’ gecreëerd.

Daarnaast toont wetenschappelijk onderzoek aan dat de effectiviteit van CO₂-compensatie-projecten laag is³. Veel projecten voldoen niet aan de eis dat een goed project additioneel moet zijn (het project zou er zonder de *carbon credits* niet geweest zijn) en permanent. Bomen hebben tijd nodig om te groeien en om de CO₂ te compenseren die beloofd wordt.

Sinds de eerste internationale afspraken over een wereldwijd CO₂-handelssysteem in Kyoto in de jaren negentig is CO₂-compensatie big business geworden. Het grootste bedrijf in deze branche, South Pole, kwam in 2023 negatief in het nieuws omdat het de CO₂-compensatie helemaal niet kon waarmaken: er werden veel meer *carbon credits* verkocht dan de projecten aan CO₂-compensatie opleverden. Het huidige systeem, waarbij aandeelhouders alle macht hebben, leidde in het geval van South Pole tot het opzoeken van de grenzen om de bedrijfswaarde te maximaliseren.

CO₂-compensatieprojecten zijn niet alleen gericht op symptoombestrijding binnen het huidige economische systeem, maar ook binnen het nog steeds bestaande koloniale systeem. De projecten worden vaak uitgevoerd in warme landen met goedkope grond én een klimaat waarin bomen snel groeien. Dat zijn niet geheel toevallig ook vaak de armere landen. Dankzij de bijdrage van arme landen kunnen rijke westerlingen zonder schuldgevoel een weekendje naar Madrid vliegen.

Tot slot: voor de compensatie van de CO₂-uitstoot is simpelweg niet genoeg ruimte. Om de jaarlijkse uitstoot van de Verenigde Staten op

te slaan is een bos ter grootte van bijna acht keer Nederland nodig⁴. Elk jaar.

Een andere methode voor CO₂-opslag is het maken van biochar. Dit is een vorm van houtskool die wordt geproduceerd via pyrolyse. Dat is een proces waarbij organisch materiaal wordt verhit in een zuurstofarme omgeving. Dit proces zet de biomassa om in een stabiele, koolstofrijke substantie die kan worden gebruikt als bodemverbeteraar. De koolstofatomen worden voor langere tijd (eeuwen) opgeslagen, in vergelijking met een bos. De door een boom opgeslagen koolstof komt na het afsterven (of verbranden) van de boom immers weer in de atmosfeer terecht. Maar biochar is dan weer geen oplossing voor afnemende biodiversiteit of erosie door ontbossing.

Nog weer een andere compensatiemethode is het opkopen en verscheuren van CO₂-rechten⁵. De industrie heeft die nodig om uit te mogen stoten. De gedachte achter het opkopen en vernietigen van CO₂-rechten is dat deze rechten duurder worden als de schaarste toeneemt.

Moeten we dan helemaal niet aan CO₂-compensatie doen? Ik denk dat we er niet aan ontkomen om een (groot) deel van onze rommel (het enorme overschot aan CO₂ in de atmosfeer) op te ruimen. Maar dat heeft alleen zin als we heel goed begrijpen dat het ons niet ontslaat van het herschrijven van het onderliggende verhaal. Een nieuw verhaal zal zich moeten voegen naar de grenzen die de aarde ons nu eenmaal oplegt, in weerwil van de huidige verhalen die – ook met CO₂-compensatie – die grenzen overschrijden.

Duurzaam consumeren

En zo draaien we onszelf de hele dag een rad voor ogen. We zien de symptomen en willen er ook wel iets aan doen, maar slagen er niet in om de onderliggende verhalen te herschrijven.

De reisbranche wil ons graag doen geloven dat we prima duurzaam kunnen reizen. Maar reken even mee: een Boeing 747 van Amsterdam naar Curaçao verbruikt ruim 90.000 liter kerosine. Vervang je die door waterstof op zonne-energie, dan heb je 8.500 m² aan zonnepanelen nodig, meer dan de oppervlakte van een voetbalveld – die een vol jaar nodig hebben om die energie op te wekken. Dan kun je dus pas een jaar later terugvliegen. Het nieuwe verhaal zal dus óf veel langere vakanties betekenen, of vakanties dichterbij.

We worden inmiddels elke dag aangespoord om onze plastic tandenborstel te vervangen door bamboe, gescheiden afval in te leveren en tweedehands kleding te kopen. Die boodschappen komen van de marketingafdelingen van grote bedrijven. Als ú, beste consument, nu maar uw gedrag aanpast, dan redden we de wereld. Maar de echte boodschap moet zijn: het verhaal onder het systeem moet veranderen. Het verhaal dat wij als mensen gelukkig worden van consumeren – in een wereld die verdrinkt in kleding die niemand draagt – dát moet veranderen.

Ons huidige systeem wérkt niet eens!

Het is al jaren bekend dat nu investeren in een schone toekomst op de langere termijn veel goedkoper is dan nu niets of te weinig doen. Toch doen we dat niet, omdat het systeem waarin we leven gericht is op de korte termijn. Het onderliggende verhaal, het verhaal dat eind vorige eeuw werd samengevat door de Amerikaanse politiek denker Francis Fukuyama in zijn boek *The end of history and the last man*, is het verhaal dat een kapitalistische democratie het beste systeem is om een samenleving vorm te geven. De focus op de korte termijn zit ingebakken in onze democratie: de volgende verkiezingen zijn nu eenmaal belangrijker dan een leefbare aarde voor onze kinderen achterlaten. En daarom doen we ons uiterste best om het systeem waar we in leven niet te hoeven veranderen, laat staan dat

we ons best doen om de onderliggende verhalen te herschrijven. We kunnen het gewoon niet.

En ja, er worden grote sommen geld geïnvesteerd in de energietransitie, maar niet genoeg. De CO₂-concentratie blijft immers toenemen. Je kunt ook zeggen: we subsidiëren te veel. Zolang we tientallen miljarden per jaar (alleen al in Nederland!) uitgeven aan subsidies aan de fossiele industrie, investeren we tegen de klippen op.

29

Een ander perspectief gaf Yuval Harari in een opinieartikel⁶ begin 2022 in *NRC*. Daar waar Stern in zijn rapport uitgaat van 1 procent van het bruto nationaal product (bnp) om de gevolgen van de klimaatcrisis te voorkomen, gebruikt Harari in zijn artikel een verdubbeling: 2 procent van het bnp. Dat is misschien al voldoende om de klimaatcrisis te bedwingen. Hij zet dit af tegen de uitgaven van de Verenigde Staten om WOII te winnen (36 procent) en tegen de uitgaven die we hebben gedaan om de coronacrisis te bedwingen (14 procent) en de uitgaven die we deden om de 'too-big-to-fail-banken' te redden gedurende de financiële crisis van 2008-2009 (3,5 procent in de Verenigde Staten). Volgens een schatting van de EU hebben de rijken 10 procent van het bnp in belastingparadijzen gestald. Zelfs al zouden de kosten 5 procent zijn, dan is er dus geen financieel probleem. Je hoeft niet eens nieuwe belastingen te heffen, je hoeft alleen maar te stoppen met het subsidiëren van goedkoop vliegen en ontweken belasting te innen.

Met de huidige waarde voor regenwoudgrond in Zuid-Amerika kunnen we voor 800 miljard dollar het hele Amazonegebied kopen⁷. Dat is minder dan de helft van het totale Nederlandse pensioenvermogen⁸ – in orde van grootte vergelijkbaar met het vermogen van de drie rijkste mensen ter wereld. Want misschien is het Amazonegebied wel écht 'too-big-to-fail'.

Kortom: het systeem waarin we leven is gebaseerd op absurde verhalen. Dat het gaaf is om rijkdom bij maar een paar mensen te concen-

treren. Dat een bank wel too-big-to-fail is, maar het Amazonegebied niet. Dat de superrijken eigenlijk geen belasting hoeven te betalen⁹. Dat we zonder te knipperen met onze ogen een fors deel van wat we verdienen uitgeven om een pandemie te bestrijden, maar niet in staat zijn om een fractie van dat bedrag beschikbaar te maken om de wereld te redden.

Als we systemen gaan veranderen gebaseerd op dit soort absurde verhalen, dan gaan we het niet redden!

Transitie en chaos

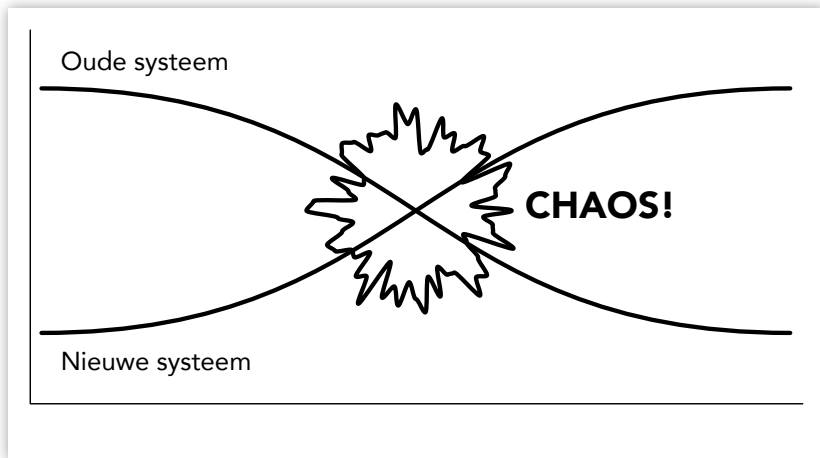
Het verzinnen en implementeren van nieuwe verhalen gaat niet van de ene op de andere dag. Een oud verhaal moet worden afgebroken. Een nieuw verhaal moet worden geboren, en tot een zelfstandig verhaal groeien waarop nieuwe systemen kunnen worden gebouwd. Dat is ongelooflijk moeilijk en vergt hard werken van velen, maar we moeten en we kunnen het!

Het Rotterdamse DRIFT beschrijft dit proces met het zogenoemde X-curve-model: twee lijnen, één dalend (het oude systeem in verval) en één stijgend (het nieuwe systeem in opkomst). Ze kruisen elkaar in het midden – daar waar het oude nog niet weg is en het nieuwe nog niet gevestigd – precies daar ontstaat chaos. We zien die chaos overal: bij boeren die ondervinden dat het oude verhaal doodloopt, maar nog geen perspectief hebben op iets nieuws, of bij politici die tegelijk duurzaamheid én economische groei willen nastreven.

Chaos is, hoop ik, het bewijs dat het nieuwe verhaal bezig is geboren te worden.

Transitie is moeilijk

Christiana Figueres, een van de hoofdonderhandelaars van het Parijsakkoord in 2015, schreef in de zomer van 2023 hoe zij jarenlang heeft

Figuur 3. Een versimpelde versie van het transitie­model van DRIFT, waarbij het oude systeem wordt vervangen door het nieuwe en chaos ontstaat in de tussentijd.

geloofd dat de fossiele industrie wel zou kunnen veranderen. Dat ze de miljardenwinsten die gemaakt worden goed zouden gaan gebruiken¹⁰. In het artikel trekt Figueres de conclusie dat de werkelijkheid weerbarstiger is. In plaats van het helpen versnellen van de transitie, komen de oliebedrijven in verzet. In plaats van te investeren in een nieuwe energietoekomst, blijft de industrie investeren in het opkopen van aandelen, in de lobby tegen schone energie en het zoeken naar nieuwe olie- en gasbronnen.

De transitie van oude naar nieuwe verhalen is geen rechtlijnig proces. Oude verhalen geven zich niet zomaar gewonnen. Daarvoor zijn de belangen van de op die verhalen rustende systemen te groot. Transitie is een chaotische strijd tussen wat was en wat moet komen. Het oude systeem klampt zich vast – met lobby's, misleiding en valse beloftes – terwijl het nieuwe worstelt om door te breken.

Het oude 'vliegen moet goedkoop, want het brengt mensen bij elkaar'-verhaal verandert niet zo snel. KLM vertelt in Den Haag succesvol dat we dat verhaal niet zomaar kunnen veranderen.

De transitie van een inefficiënt op dieren(lead) gebaseerd dieet naar een plantaardig dieet heeft zelfs een partij (BBB) opgeleverd. Alles om het oude verhaal en daarmee de huidige belangen maar niet op te hoeven geven. En de lijst is eindeloos:

- Exxon maakte een commercial waarin het bedrijf de draak steekt met alles wat een snoer heeft¹¹.
- Shell stelde lespakketten samen om kinderen (205.000!) iets te vertellen over een duurzame wereld¹².
- Oliebedrijven lanceerden reclamecampagnes om de klimaatcrisis te bagatelliseren¹³.
- De auto-industrie lobbyt al jarenlang tegen regelgeving die voor minder uitstoot moet zorgen en daarvoor frauduleuze software implementeerde.
- Het idee dat het gebruik van fossiele energie teruggedrongen moet worden, heeft tot 2024 nooit de schriftelijke eindstatements van de jaarlijkse klimaatconferenties (COP) gehaald.

Nieuwe verhalen moeten geboren worden

Het X-curve-model geeft vanzelfsprekend niet aan welke verhalen in transitie zitten, en welke verhalen in transitie zouden moeten zitten. Dat bepalen we als mensen zelf. Vanuit mijn perspectief zijn de belangrijkste oude verhalen die van ongebreidelde groei, van extractie van natuurlijke hulpbronnen, van het straffeloos en kosteloos vervuilen van de leefomgeving, het verhaal van aandeelhouders die alle zeggenschap hebben, van een centraal georganiseerd energiesysteem, en van een religieus geloof in technologie.

En het nieuwe verhaal is in mijn ogen een lonkend perspectief. Het zijn de verhalen van een samenleving die dienstbaar is aan de natuur, van mensen die als mensen en niet als portemonnee worden beschouwd, van technologie die te allen tijde ondergeschikt is aan de

natuur, van lokaal eigenaarschap, van een circulaire economie en van een gelijke verdeling van welvaart.

In mijn X-curve is de opkomst van extreemrechts, van het verketteren van de wetenschap en de opkomst van leugens en bedrog een uiting van de chaos die ontstaat als de oude en nieuwe verhalen strijden om hun respectievelijke voortbestaan en groei.

33

In de extreemrechtse X-curve is dat natuurlijk anders. Daar is het oude verhaal een verhaal waarin eigenbelang niet vooropstaat, waar gezorgd wordt voor de zwakkeren en waar overleg bedoeld is om zoveel mogelijk winst voor iedereen te bewerkstelligen. Een verhaal dat kapot moet omdat het nieuwe autocratische verhaal het heersende verhaal moet worden. En achter 'autocratisch' kunnen nog een dozijn andere bijvoeglijke naamwoorden worden geplaatst!

Ik geloof ten diepste dat de overgrote meerderheid van de mensen schone lucht wil, gelijke verdeling van de welvaart en een mooie toekomst voor zijn of haar kinderen. En dat de meeste mensen een mooie toekomst voor hun kinderen helemaal niet verwarren met een toekomst met heel veel geld. De meeste mensen weten heel goed dat gezondheid, vriendschap, relaties en betekenisvol werk hun kinderen een veel mooiere toekomst gaat geven dan een zak met geld. Uiteindelijk – om met Rutger Bregman te spreken – deugen de meeste mensen. En ik geloof daarmee ook dat met andere verhalen een heel mooie toekomst gecreëerd kan worden. Juist uit de chaos kan iets moois ontstaan. Een toekomst met veel meer aandacht voor welzijn en welbevinden dan alleen aandacht voor welvaart. En als de nood hoog is, is de mens inventief. De opbouw van de verzorgingsstaat, na de Tweede Wereldoorlog, met bijvoorbeeld een pensioen voor iedereen, is een mooi voorbeeld van een nieuw verhaal. Of het stemrecht voor vrouwen na de Eerste Wereldoorlog. Ontstaan uit chaos na verwoestende wereldoorlogen.

De ineenstorting van het oude verhaal en de chaos die daarbij ont-

Aan de bak

Veel mensen denken bij een ineenstorting aan een soort Hollywood-scenario. Ineenstorting is een grote knal. In werkelijkheid is het een langzaam proces. En dat langzame proces is veel en veel angstaanjager dan een plotseling einde van de wereld. Zoals Kees Klomp het verwoordt:

‘De ineenstorting verloopt namelijk tergend traag. De gevolgen van de ecologische crisis worden télkens een beetje erger en extremer, en gaan de samenleving daardoor télkens een beetje meer ontwrichten. Het leven op aarde wordt télkens een beetje moeilijker en dodelijker. Er zullen télkens een beetje meer mensen lijden onder de télkens een beetje verslechterde omstandigheden.’¹⁴

Lang voordat het leven op aarde uitgeroeid is, zullen wij, en met ons de flora en de fauna, een lange lijdensweg afleggen. Een overstroming hier, een hongersnood daar, een oorlog zo nu en dan, in een steeds sneller tempo en steeds iets verwoestender: dat is het scenario. Veel te langzaam voor een boeiende Hollywood-film, maar ook veel te pijnlijk voor ons voorstellingsvermogen.

In *Lefen moed* schreef ik:

‘Op de lijn van Dennis Meadows zit ook Paul Gilding, auteur van ‘The Great Disruption’ (2012). Paradoxaal genoeg put hij moed uit de dreigende catastrofe. Ja, de komende decennia zullen een periode worden van

verlies, lijden en conflicten. De mens heeft voor zichzelf een ecologische en economische crisis veroorzaakt, waarvan we nu nog maar het begin zien. Maar tegelijkertijd ontstaat een uniek momentum om de weg naar een andere samenleving in te slaan. Volgens Gilding wordt dit een tijd waarin het beste van de mensheid naar voren kan komen: mededogen, innovatie, veerkracht en aanpassingsvermogen. Gilding is ervan overtuigd dat de mensheid ('slow, but not stupid') nog tijdig het tij zal weten te keren. Hij put daarbij hoop uit onze reactie op eerdere grote crises en dreigingen in de geschiedenis van de mensheid. De aankomende storm maakt van ons 'Helden uit Noodzaak.'

Dezelfde Paul Gilding schreef elf jaar later, in 2023, in het artikel 'The Great Disruption Has Begun'¹⁵ dat we de periode van crisis, chaos en ontwrichting zijn ingegaan. Hij stelt dat deze ontwikkeling onvermijdelijk was en nu werkelijkheid is geworden.

Gilding wijst op een reeks extreme weersomstandigheden wereldwijd, zoals recordbrekende hittegolven, overstromingen en bosbranden. Deze destabilisatie van het klimaatsysteem – eenvoudig: de klimaatcrisis – zal een enorme impact hebben op de wereldeconomie, de geopolitieke veiligheid en de nationale en regionale politieke stabiliteit.

Maar net als in zijn boek uit 2012 ziet Gilding ook een kans voor positieve verandering. Deze periode van ontwrichting zou kunnen dienen als een katalysator voor transformatie naar duurzamere economische en sociale systemen.

Zou kunnen dienen, want er zijn natuurlijk ook andere opties.

Het wonderschone alternatief

In 2002 liet de Belgische kunstenaar Francis Alÿs vijfhonderd vrijwilligers gewapend met niets anders dan een schep een zandduin tien meter verplaatsen. Vijfhonderd mensen op een rij liepen met een

schep het zandduin op en af, al scheppend. Alÿs noemde het kunstwerk ‘When faith moves mountains’, vrij naar een vers uit het evangelie van Marcus. Hij maakte er een film van waarin de vrijwilligers aan het woord komen¹⁶.

36 Francis Alÿs wilde met zijn kunstwerk aantonen dat wat onmogelijk lijkt, mogelijk gemaakt kan worden door collectieve inspanning. Hij wilde ook een verhaal creëren, een verhaal dat mondeling kon worden doorgegeven aan mensen die niet deelnamen aan het kunstwerk. Een verhaal dat net als een legende, een mythe, of zelfs een Bijbelse gebeurtenis ook na het event van het zandscheppen zou kunnen voortleven. Zoals een van de vrijwilligers het verwoordde:

‘De waarheid is dat de deelnemers zich volledig betrokken voelden. En het feit dat het zo’n enorme omvang aannam, betekent dat er het ene verhaal na het andere uit voortkomt. En dat verhaal zal worden doorgegeven als een mondelinge overlevering. Later zullen degenen die erbij waren het vertellen aan de nieuwe studenten. Op die manier ontstaat er een herinnering aan een gebeurtenis die slechts één dag duurde, maar die nog wie weet hoelang zal voortleven.’

Zo werkt verandering: niet als een revolutie, maar als een verhaal dat zich vastzet in het collectieve geheugen. Een verhaal dat begint met een klein, bijna futiel gebaar – een schep zand – en uitgroeit tot iets dat generaties raakt. Want nieuwe verhalen ontstaan niet door macht of dwang, maar door verbeelding, betrokkenheid en de kracht van het doorvertellen.

Dat is precies hoe we ook de verhalen van de toekomst moeten bouwen: verhalen die niet berusten op schaarste of angst, maar op het besef dat de natuur in overvloed geeft – schoon water, voedsel, schoonheid. Vanuit het besef dat ook wij deel zijn van die natuur, niet haar eigenaar.

Als lezer zul je bij sommige hoofdstukken onrustig worden. Ja, maar wat moet ik nu doen? Dat is een begrijpelijke reactie – en tegelijk precies het symptoom van het oude verhaal. We zijn zo gewend aan problemen met oplossingen, dat we ongemakkelijk worden als die er niet zijn.

Maar we zitten niet in een probleem. We zitten in een *predicament*: een situatie die je niet oplost, maar waar je doorheen leeft en doorheen navigeert. Ik heb geprobeerd de doodlopende paden zichtbaar te maken. Niet om te ontmoedigen, maar omdat je pas kunt beginnen met navigeren als je weet welke paden niet werken.

De nieuwe verhalen die dat navigeren mogelijk maken, zijn nog niet af. Ze worden op dit moment geschreven – door boeren, stedenbouwers, energiecoöperaties, denkers en activisten. Dat deel van de samenleving dat we de onderstroom noemen. De hoofdstukken over de verhalen zijn dan ook geen routekaart. Ze zijn een uitnodiging om te gaan zoeken.

Wij zijn de soort die haar eigen werkelijkheid kan verbeelden. Onze systemen zijn gebouwd op de verhalen die we ooit zelf hebben bedacht: verhalen over groei, bezit en controle. Als die verhalen destructief zijn geworden, is dat geen natuurwet, maar een keuze. En wat gekozen is, kan herzien worden.

Nieuwe verhalen kunnen even krachtig en even waar zijn – maar dan constructief, zorgzaam, liefdevol.

HOOFDSTUK 2

DE NOODZAAK VAN NIEUWE VERHALEN

38

Boana cymbalum, *Phrynomedusa fimbriata*, *Plethodon ainsworthi*, *Coreoblemus parvicollis*, *Tachybaptus rufolavatus*, *Triplophysa cuneicephala*, *Podilymbus gigas*, *Podiceps andinus*, *Camptorhynchus labradorius*, *Nyctanassa carcinocatactes*, *Urile perspicillatus*, *Dromaius minor*, *Dromaius baudinianus*, *Mergus australis*, *Coturnix novaezelandiae*, *Chenonetta finschi*, *Pampusana salamonis*, *Pampusana ferruginea*, *Microgoura meeki*, *Caloenas maculata*, *Ptilinopus mercierii*, *Diaphorapteryx hawkinsi*, *Columba jouyi*, *Columba versicolor*, *Carpodacus ferreirostris*, *Zoothera terrestris*, *Cabalus modestus*, *Hypotaenidia poeciloptera*, *Hypotaenidia wakensis*, *Hypotaenidia dieffenbachii*, *Urolophus javanicus*, *Hypotaenidia pacifica*, *Zapornia palmeri*, *Zapornia sandwichensis*, *Zapornia nigra*, *Prosobonia leucoptera*, *Zapornia monasa*, *Porphyrio albus*, *Porphyrio paepae*, *Porphyrio kukwiedei*, *Porphyrio mantelli*, *Tribonyx hodgenorum*, *Pomarea fluxa*, *Pomarea nukuhivae*, *Moho apicalis*, *Moho bishopi*, *Moho nobilis*, *Chaetoptila angustipluma*, *Moho braccatus*, *Turnagra capensis*, *Turnagra tanagra*, *Zosterops strenuus*, *Zosterops conspicillatus*, *Pomarea pomarea*, *Turdus ravidus*, *Traversia lyalli*, *Bos primigenius*, *Eclectus infectus*, *Cyanoramphus ulietanus*, *Nestor productus*, *Cyanoramphus zealandicus*, *Psephotellus pulcherrimus*, *Aplonis fusca*, *Aplonis corvina*, *Acrocephalus luscinius*, *Acrocephalus nijoi*, *Acrocephalus yamashinae*.

Dit zijn 67¹⁷ dieren die in 2023 als ‘uitgestorven’ zijn bestempeld. Dieren die we nooit meer zullen zien. Meer dan 44.000 soorten staan

op een rode lijst van de IUCN als bedreigd. Dat komt neer op ongeveer 28 procent van alle soorten die tot nu toe zijn beoordeeld.

Daarom!

Ik ben ervan overtuigd dat we de bestaande verhalen alleen kunnen veranderen als we diep, écht diep doordrongen zijn van de ernst van de situatie. Pas als we het beest echt in de bek durven te kijken, zijn we in staat de verhalen te veranderen. De 44.000 soorten die met uitsterven worden bedreigd, voelen abstract. Zodra dit soort ongemakkelijke waarheden ter sprake komen, verwijzen we naar de oplossingen die we hebben: 'We hebben toch ESG, CSRD en nog een heleboel andere afkortingen? Bovendien heb ik vorig jaar een warmtepomp aangeschaft!' Het probleem is dat we op alle vlakken altijd de mens centraal stellen. Op politiek gebied: de overheid moet regels stellen. Op economisch vlak: groene groei gaat ons redden! En op juridisch vlak: de overheid moet ons beschermen tegen te heftige klimaatverandering. Altijd staat de mens centraal. We zijn de basis van ons bestaan vergeten: de natuur die ons met allerlei 'diensten' genereus ten dienste staat. Schone lucht, zuiver water, vruchtbare bodem, voedsel en zonlicht. Dat is de grondslag van ons leven. Politieke, economische en juridische systemen moeten juist draaien om de bescherming van die dingen. Maar dat doen ze niet¹⁸.

De klimaatcrisis is geen probleem. Problemen hebben oplossingen – ze lokken ingenieurs uit, beleidsmakers en techno-optimisten. De klimaatcrisis is zoals beschreven een predicament: een onontkoombare werkelijkheid die geen oplossing kent, maar wel gevolgen. De enige vraag is hoe we erdoorheen navigeren – welke keuzes we maken op weg naar een minder slechte uitkomst.

De blik van waaruit we de klimaatcrisis bezien, is de blik van waaruit we al jaren de wereld om ons heen bekijken. Een probleem is een

'Frits laat op overtuigende en onderbouwde wijze zien waarom het bestaande systeem niet langer in staat is om de problemen die het zelf veroorzaakt nog op te lossen, en hij verbeeldt een hoopvol toekomstperspectief.'

– Kees Klomp

Met alleen klimaatakkoorden en zonnepanelen kunnen we de klimaatcrisis niet stoppen. De transitie naar een duurzame toekomst is alleen mogelijk als we de fundamenteën van onze samenleving ter discussie stellen: dat zijn de verhalen die we elkaar vertellen.

Dat groene groei ons gaat redden, dat technologie het wel op gaat lossen. Dat we energie genoeg hebben. Dat pessimisme verlamt. Of dat de aandeelhouder alles te zeggen heeft.

Deze diepgewortelde overtuigingen voeden niet alleen de klimaatcrisis, maar een hele reeks van samenhangende crises. Als wij als mensen verhalen kunnen verzinnen, kunnen we ze ook herschrijven. En dat is precies wat we moeten doen.

Verhalen voorbij de toekomst daagt je uit mee te denken over nieuwe verhalen – en zo bij te dragen aan echte verandering.

Frits Verhoef is een pionier in de energietransitie. Hij schreef eerder *Lef en moed*. Als schrijver en ondernemer mengt hij zich actief in het debat over klimaatverandering en de energietransitie.

